

антикримінальний ефект, зокрема: 1) усували б ті соціальні обставини, які приводять до ураження людей соціопатією (тобто комплексом сваволі і ілюзій); 2) забезпечували б адекватне застосування засобів кримінальної юстиції для невідворотності справедливого покарання за кримінальні діяння.

Список використаних джерел

1. Костенко О. М. Основи соціально-натуралістичної юриспруденції та кримінології. Одеса: Гельветика, 2021. 140 с.
2. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях : пер. с итал. Київ., 2014. 240 с.

Корнієнко Михайло Васильович,
перший проректор Дніпровського
гуманітарного університету, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЮ МАЙНА ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Анотація: аналіз діяльності щодо виявлення і розслідування, попередження розкрадання майна шляхом зловживання службовим становищем, пропозиції щодо протидії цьому злочину з боку корумпованих службовців.

Ключові слова: white-collar, корупція, рейдерство, бізнес, влада.

Abstract: analysis of activities to identify and investigate, prevent theft of property through abuse of office, proposals to combat this crime by corrupt officials.

Key words: white-collar, corruption, raiding, business, power.

Наш час, на жаль, буде, мабуть, «знаменитим» небаченим розмахом розкрадання державної власності, особливо в сфері державних закупівель, реалізації різних будівельних проєктів, містобудуванні, будівництві метро та доріг, видобутку природних копалин, експлуатації земельних ресурсів.

Аналіз діяльності щодо виявлення і розслідування кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України показує, що незважаючи на стабільно високий рівень такої злочинності, ефективність роботи правоохоронних органів продовжує знижуватись.

Так, наприклад, якщо в 2016 році було обліковано 9787 злочинів, повідомлень про підозру було здійснено 4741 особам, а направлено до суду з обвинувальним актом лише 3545 справ, то в 2019 році було обліковано 9074 злочинів, повідомлень про підозру було здійснено 3937 особам, а направлено до суду з обвинувальним актом лише 3262 справ. Погіршувався стан розкриття цих злочинів як в кількісному вигляді, так особливо у відсотковому і за направленими до суду обвинувальними актами: з 4892, що становило 47% в 2014 році

до 3262, що становило 36% в минулому році. Про негативні тенденції у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів цього виду свідчить і той факт, що залишок нерозслідуваних таких злочинів збільшився з 5003 в 2014 році до 5434 в 2019 році [1].

Питання розкрадань бюджетних коштів у різних сферах господарської діяльності отримує певний фаховий аналіз криміналістів [2; 3; 4].

Зазначимо, що розкрадання державної власності стало набирати значного обсягу в силу корумпованості органів влади і місцевого самоврядування. В лихі 90-і роки стали відомі найбільш примітивні варварські засоби злочинного заволодіння державною власністю за такими схемами: 1) відкриття фіктивної фірми, отримання кредиту та зникнення організаторів фіктивної фірми разом з отриманими кредитами; 2) створення фіктивної фірми (часто з використанням втрачених кимось паспортів); укладення за сприяння чиновника фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим отриманням на рахунок фіктивної фірми передоплати на розробку проєктів, закупівлю будівельних матеріалів та організацію будівництва (не без допомоги корумпованих функціонерів від влади), переведення в готівку отриманих коштів чи їх перерахунок в офшори разом зі «зникненням» фіктивної фірми; 3) завищення вартості виконуваних робіт зі спільним з чиновниками «засвоєнням» так званих «відкатів» (привласненням надлишкових виплат).

White-collar crime пройшла складну школу набуття професійних навичок у сучасних лабіринтах законодавчого хаосу. Щоб стати успішним в умовах криміналізованого та корумпованого бізнесу, потрібно було вирішити питання первинного накопичення капіталу, а щоб його утримувати та примножувати, виникло питання доступу до владних коридорів, необхідності «мати кришу». Як правило, розпочинаючи свої бізнес проєкти з різних форм економічної злочинності, від примітивного отримання кредитів на відкриття кооперативів та їх наступного штучного банкрутства чи «тихого» зникнення «в теплі краї», або навіть відкриття ризикованих ігорних закладів чи розіграшів довірливих громадян у наперсток на привокзальних майданах, до створення фінансових пірамід та здійснення банківських афер, сьогодні вітчизняна white-collar crime крокує до захоплення власності на землю.

Поки одні працювали як мурашки з «кравчучками», нова «еліта», маючи доступ до коридорів влади, в широких масштабах отримувала свій стартовий капітал за рахунок афери віку, що отримала назву «роздача слонів». Схема проста: «масова видача кредитів «своїм людям» – фінансова криза – запуск друкарського станка – інфляція – грошова реформа (друк купонів) – повернення кредитів з розрахунку «один купон за раніше отриманий один рубль». Далі в справу пішли різнобарвні методи наживи і спроб бути «наверху», де було і корисніше, і комфортніше, і небезпечніше, бо ближче до влади. Одні

приватизували найбільш прибуткові галузі, наприклад, виробництво алкогольної продукції, виробами якої «напоїли» не тільки свій народ, а й залучають до їх споживання інших. Інші прикупили собі рентабельний «Криворіжсталь» тощо. Найбільш кмітливі відкривали не просто фірми, а свої банки, брали під контроль фінансово-кредитну систему та фондовий ринок, а згодом штучно ліквідували банки конкурентів, поглинаючи їх. Зростаюча монополізація економіки все сильніше заглушувала «двигун» прогресу – конкуренцію.

Сьогодні для досягнення своїх інтересів white-collar crime уже використовує не просто корупцію, а політичну корупцію, яка розвивається від примітивної скупки прохідних місць у партійних списках до формування своїх кишенькових партій та слухняних парламентських фракцій.

Рефлексія стану тіньової економіки показує наявність ефекту «негативної гіперселекції», що збільшується, підґрунтям чого як раз і є економіка, замінена на корумпованих зв'язках бізнесу з владою, або коли сама влада лобіює власні бізнес інтереси. Як наслідок, «економіка відкатів» та нищівної експлуатації природних ресурсів, захоплюючи домінуюче положення, фактично блокує конкурентоспроможних за інших умов інноваційних економічних проєктів.

До негативів паразитуючого на перерозподілу державної власності, експлуатації природних ресурсів, отриманні преференцій від корумпованої влади сучасного бізнесу слід віднести те, що відповідні явища породжують посилення тенденцій інвестиційних ризиків, обумовлюють відтоки інвестицій та стають гальмом інноваційних процесів, а економічна діяльність, яка має спекулятивний характер, приносить збитки реальним виробничим процесам, нерідко породжуючи ще й проблеми екологічного характеру та створюючи загрози для здоров'я населенню. Такі процеси – це шлях у середньовіччя та олігархічний феодалізм.

Зменшення державної власності, з одного боку, та зростання апетитів крадіїв, з іншого, сприяли процесам незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство) – вилучення майна на нібито законних підставах з використанням прогалін у законі або системним недолікам функціонування державних інституцій.

Як зазначають дослідники, через практику рейдерських захоплень пройшла економіка більшості розвинених країн світу, страждають від неї й країни, що розвиваються, зокрема Україна. Значна частина рейдерських схем реалізується шляхом внесення недостовірних даних до Єдиного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців щодо зміни складу учасників товариств або призначення нового директора. У багатьох рейдерських атаках використовуються підроблені документи, що містять печатку підприємства, виготовлення якої можна порівняно легко замовити. Статистика рейдерських захоплень, за офіційними даними Генпрокуратури, зростає. 1690 рейдерських атак за 5 років, з них –

654 випадки у 2018 р. Однак станом на січень 2019 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань наявний тільки один вирок за ч. 2 ст. 206-2, що свідчить про складність розслідування таких справ органами досудового розслідування [5].

З огляду на привабливість українського чорнозему активізувалось рейдерство в сфері земельних ресурсів. Серед популярних способів рейдерства у сфері агробізнесу можна виділити три основні.

Перший спосіб – «чорне» рейдерство, яке передбачає захоплення земель і урожаю та інших земельних ресурсів із застосуванням фізичної сили, а нерідко і озброєних угруповань. Відомі гастролі «псевдо-комбайнерів» – жниварів не свого урожаю на чужих полях.

Набирає поширення рейдерське використання земель, які опинились поза реєстром в Державному земельному кадастрі. Тут одні «кмітливі» засівають на нічийній землі, але з часом знаходяться «ще кмітливіші», які уважно відслідковують посіви та в належний час оснащених сучасною технікою проїжджають «допомогти» жати урожай.

Другий – «сіре» рейдерство, тобто побудоване на юридичній казуїстиці захоплення власності через отримання судових рішень про стягнення заборгованості або визнання іншого права власності. Спростування судового рішення потребує певного часового і фінансового ресурсу, що часто не під силу фермерам.

Третій – рейдерство white-collar crime з використанням існуючого чи штучно створеного законодавчого хаосу, часто «керованого хаосу», юридичних фікцій і колізій для переділу власності на землю. Цей спосіб набирає обертів з огляду на прийняті сумнівні законодавчі рішення (поза референдумом) про вільний обіг земель, задіяну децентралізацію з подекуди штучними об'єднаннями громад і зміною районних адміністративних центрів (з виникаючими проблемами документообігу), проведеними виборами в органи місцевого самоврядування за партійними списками, коли в селищні ради потрапляють особи, які жодного відношення до селища досі не мали, але «мають види на землю», створюючи навіть в запустілих в селах «політичні коаліції більшості», хаосу в земельних кадастрах, невисоку обізнаність землеробів з юридичними тонкощами ефективної протидії рейдерам. В земельних правовідносинах у мешканців села виникають значні проблеми оформлення документів про право на земельну частку, установлення кадастрового номера їх земельного паю. Тут непочатий край роботи відповідним комісіям та слідчим органам і антикорупційним інституціям.

У міру того, як державної власності стає все менше і приватизувати чи вкрасти щось, що раніше було зробити легко, сьогодні стає проблемним, а капіталів у тих, хто встиг їх накопичити, забагато, заможні руки тягнуться до землі і, що прикро, до престижної землі в межах міст, якою часто є земля закладів освіти та культури.

Мотивація проста – отримати землю в престижних районах, побудувати там привабливі новобудови та за дорого їх продати. Небезпека таких тенденцій очевидна – пряма загроза функціонуванню закладів вищої освіти, музеїв, театрів виконувати свою важливу суспільну функцію. Ці рядки звучать як попередження – не чіпати. Для тих, кому уже «щось приглянулось, нагадаємо, що відповідно до ст. 80 Закону України «Про освіту» як гарантії діяльності закладів освіти закріплено наступне: «Основні фонди, оборотні кошти та інше майно державних і комунальних закладів освіти не підлягають вилученню, крім випадків, встановлених законом. Об'єкти та майно державних і комунальних закладів освіти не підлягають приватизації чи використанню не за освітнім призначенням, крім надання в оренду з метою надання послуг, які не можуть бути забезпечені безпосередньо закладами освіти, пов'язаних із забезпеченням освітнього процесу або обслуговуванням учасників освітнього процесу, з урахуванням визначення органом управління можливості користування державним нерухомим майном відповідно до законодавства».

Значної шкоди реалізації ідеї розбудови соціальної правової держави завдають фінансові махінації з валютою, яка правдами і не правдами в значній кількості вивозилась і продовжує вивозитись у зарубіжні банки та різні офшорні зони, фактично інвестуючи економіку західних країн в ущерб Україні. Україна все більше стає донором, сирцевим додатком та постачальником дешевої робочої сили в Європу.

Розмахи економічної і корупційної злочинності та рівень збагачень наближених до влади латентних мільйонерів створює реальну загрозу державотворенню.

Потребують переосмислення стратегія, доктрина та практика розбудови держави та організації роботи правоохоронних органів.

Має бути відновлена системна робота загальнодержавних та відомчих контрольно-ревізійних служб, активізована діяльність антимонопольного комітету та Рахункової палати ВРУ, повинна бути загострена на захист державної власності та протидію економічній злочинності діяльність правоохоронних інституцій.

Потрібно реалізувати принцип розмежування бізнесу і влади, усунути можливості лобізму (Закон України «Про протидію лобізму» вкрай актуальний). Цікавий може бути досвід стримувань і противаг, запроваджений до владних структур в США. Наприклад, згідно з §1 ст. 2 Конституції Сполучених Штатів «президент повинен отримувати за свою службу в призначені строки винагороду, яка не може бути ні зменшено, ні збільшено протягом того періоду, на який він обраний, і він не має отримувати протягом цього часу ніякої іншої винагороди ні від Сполучених Штатів, ні від когось іншого». Такий підхід має бути встановлений відносно усіх чиновників усіх гілок влади. Призначення міністрами самим собі і своїм заступникам захмарної заробітної плати,

рівно як і отримання ним грантів, це те, що має бути використано раз і назавжди з практики державотворення.

До речі не зайвим буде нагадати ще один досвід США, де для протидії злочинності задіяно багато слідчих органів, але один з них – ФБР у своїй юрисдикції має якраз протидію white-collar crime. Не зайвим буде згадати також, що в Великій Британії для протидії такого роду злочинності створений «Фінансовий департамент поліції», який підпорядкований Генеральному прокурору та Парламенту. В Шотланд-Ярді протидією економічній злочинності піклуються професіонали відділу «С46», які ефективно працюють у питаннях виявлення та розслідування фактів шахрайства на фондових біржах тощо. Поліцейська система Італії в питаннях протидії фінансово-економічній та податковій злочинності відома своєю «Фінансовою гвардією».

Дивує лише Україна, яка створила безліч антикорупційних органів, але реформувавши майже до розформування підрозділи професіоналів, які здійснювали боротьбу з економічними та податковими злочинами, так і не створила ні Бюро фінансових розслідувань, ні Службу захисту економічної безпеки, ні іншого ефективного органу протидії white-collar crime в фінансово-економічній сфері. Очевидно, що силами департаменту та управлінням захисту економіки, які діють у системі МВС України, активно протидіяти white-collar crime проблематично. Адже слідчі та детективи таких підрозділів знаходяться в підлеглості керівників МВС, а останні від співробітників Кабміну, що не виключає можливого впливу чи конфлікту інтересів при виявленні економічних злочинів у середовищі топ-чиновників виконавчої гілки влади. Ефективна протидія white-collar crime потребує створення професійного правоохоронного органу слідчої та оперативно-розшукової юрисдикції, який би був максимально незалежним від потенційних фігурантів кримінальних проваджень, незалежним від виконавчої влади.

Разом з тим, для того, щоб знешкодити корупцію, як раз і потрібно звернути увагу на коріння цього явища – носіїв хабарів, якими частіше є крадії. Адже несуть хабарі, як правило, ті, хто має що нести, а багато несуть лише ті, хто багато вкрав. Протидія white-collar crime потребує системного вирішення проблеми протидії як корупції, так і фінансово-економічній злочинності. На наш погляд, у реаліях слідчої діяльності слідчі, які виявляють факти корупції, як правило, мають справу із фактами шахрайства або інших економічних злочинів, і навпаки. Тому мабуть не потрібно створювати окремі підрозділи для розслідування штучно визначеної та вузької підслідності. Потрібно створити єдиний міцний слідчий орган для протидії фінансово-економічній злочинності та корупції, в яких мають бути спеціальні підрозділи для протидії white-collar crime в різних її проявах.

Діяльність правових інституцій щодо запобігання і протидії фінансово-економічній злочинності, корупції, виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, рівно як і щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, включаючи застосування механізмів міжнародного співробітництва, незважаючи на регламентацію окремими законодавчими актами потребує інтегративного узагальнення, а на основі цього системного законодавчого закріплення в інститутах кримінального права та КПК України з дотриманням принципу юридичної визначеності виважених правових концепцій і процедур їх застосування.

Список використаних джерел

1. Баганець О. Реалії боротьби з економічною злочинністю. Резонанс. 16 грудня 2020 р. URL: [https://resonance.ua/realii-borotbi-z-ekonomichnoyu-zlochinniu/?fbclid=IwAR3qDaJ-zfaaw-89u1s9N8578HEprn29ssyOgBs8vQqN_QRIyCfQb-HsKQY](https://resonance.ua/realii-borotbi-z-ekonomichnoyu-zlochinniu)

2. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.;

3. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.;

4. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями: монография. Харьков: Лицей, 2002. 387 с.

5. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. С. 43. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/koruptsiy-ni-shemy-i-h-kryminalno-pravova-kvalifikatsiya-i-dosudove-rozsliduvannya.pdf>.

Топчій Василь Васильович,

директор навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор

ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті виокремлені основні об'єктивні та суб'єктивні чинники, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у Збройних Силах України. Обгрунтовано, що у цій сфері давно назріла необхідність розробки ефективного